

VRAAGARTICULATIE DELTA-AANPAK WATERKWALITEIT

Resultaten werksessie 23 en 24 november

4 DECEMBER 2017

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	4
2	DE 2-DAAGSE WERKSESSIE	5
2.1	Doel en opzet	5
2.2	Deelnemers	5
2.3	Locatie	5
2.4	Donderdag 23 november	5
2.4.1	Opening en inleiding	5
2.4.2	De aftrap	5
2.4.3	Beoordelingskader	6
2.4.4	Aan de slag met de vraagarticulatie	6
2.4.5	Avondprogramma: rollenspel met bestuurders	7
2.5	Vrijdag 24 november	8
2.5.1	Oogst van dag 1	8
2.5.2	Uitwerken onderzoeksprogramma's	8
2.5.3	Tijd voor de afweging	9
2.5.4	Overhandiging resultaat	9
3	RESULTATEN	10
3.1	Inventarisatie kennisbehoeftes	10
	Nutrienten en andere bekende stoffen	10
	Gewasbeschermingsmiddelen	10
	Opkomende stoffen (medicijnresten, microplastics)	10
	Overige thema's	10
3.2	Inzichten uit rollenspel met bestuurders	11
3.3	Prioritaire kennisbehoeftes	11
3.4	Overige kennisbehoeftes	12

1 INLEIDING

Op dit moment is op veel plaatsen de verwachte vooruitgang in waterkwaliteit van het oppervlaktewater nog onvoldoende om de waterkwaliteitsdoelen te bereiken. De hoeveelheid microplastics, medicijnresten en (andere) hormoonverstorende stoffen in het drink- en oppervlaktewater is de laatste jaren toegenomen.

Oud minister Schultz van Haegen van Infrastructuur en Milieu heeft de Tweede Kamer een werkprogramma voor waterkwaliteit toegezegd. In de Stuurgroep Water hebben regionale overheden met hun koepels en drinkwaterbedrijven ingestemd om samen met het rijk te werken aan dat werkprogramma waterkwaliteit. Dit heeft geleid tot de Intentieverklaring Delta-Aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater tussen overheden, maatschappelijke organisaties en kennisinstituten. Ook in het Regeerakkoord 2017-2021 is dit onderwerp geborgd¹.

Met de Delta-aanpak wordt bestuurlijke focus aangebracht in het waterkwaliteitsdossier. Het beperken en tegengaan van nutriënten/ mest, gewasbeschermingsmiddelen en medicijnresten in het grond- en oppervlaktewater zijn daarbij als prioriteiten benoemd. De partijen in de Delta-aanpak nemen de verantwoordelijkheid op zich voor het nemen van de juiste maatregelen ten behoeve van een betere waterkwaliteit en committeren zich aan een gezamenlijke aanpak.

De vier kennisinstellingen Deltares, KWR, Wageningen University & Research en RIVM zetten zich in voor de Delta-aanpak, zodat er een gezamenlijke kennisbasis wordt gelegd en benut. Dit is de kennisimpuls.

De afgelopen periode hebben de waterbeheerders samen met de kennisinstellingen, op basis van bestaande data en kennis en inzichten, gewerkt aan de regionale bronnenanalyses. Momenteel starten de kennisinstellingen met enkele regionale pilotprojecten over nutriëntenproblematiek, medicijnresten en waterbodemeecologie. In 2018 start fase 2 van de kennisimpuls, waarin onderzoek wordt voorgesteld op onderwerpen die waterbeheerders ondersteunen in de formulering en uitvoering van hun waterkwaliteitsbeleid.

In de vraagarticulatie (kennisbehoefte) voor deze onderzoeken is nog onvoldoende resultaat bereikt. Op initiatief van Rijkswaterstaat en STOWA, en in samenspraak met het directeurenoverleg en de kennisinstellingen, vond er daarom op 23 en 24 november, een 2-daagse werksessie plaats, waarin de waterbeheerders samen met kennisinstellingen, hun kennisvragen helder/ specifiek en in samenhang hebben geformuleerd.

Dit verslag geeft een toelichting op de opzet en inhoud van de werksessie (hoofdstuk 2) en presenteert de resultaten van de werksessie (hoofdstuk 3).

¹ In het Regeerakkoord 2017-2021 staat hierover: “Het kabinet komt in overleg met relevante sectoren met een beleidsprogramma om dit (red.: verslechtering van de oppervlaktewaterkwaliteit) op een kosteneffectieve manier terug te dringen.”

2 DE 2-DAAGSE WERKSESSIE

Dit hoofdstuk geeft een toelichting op het doel en de opzet van de tweedaagse werksessie.

2.1 Doel en opzet

Het doel van de 2-daagse werksessie was versnelling in de vraagarticulatie bereiken. Dit met het oog op het nieuwe Bestuursakkoord Water en het opstellen van de derde generatie stroomgebiedbeheerplannen (2018-2021).

De werksessie had het karakter van een 'pressure cooker'. Het streven was om aan het eind van de 2-daagse de kern van de kennisbehoeftes integraal uitgewerkt en geprioriteerd te hebben. In samenhang en met oog voor regionale verschillen in aanpak.

Het gedetailleerde programma van de 2-daagse is opgenomen in Bijlage A.

In de voorbereiding van de werksessie is er een startnotitie opgesteld. Deze bevat een samenvattend overzicht van de tot dan toe geïnventariseerde kennisvragen en vormde daarmee een kader/ start voor de discussies tijdens de werksessie. Bovendien bevatte de startnotitie een beoordelingskader als hulpmiddel bij de prioritering van de kennisbehoeftes.

Arcadis heeft deze werksessie voorbereid en begeleid.

2.2 Deelnemers

Waterbeheerders, zowel waterschappen, Rijkswaterstaat, provincies als drinkwaterbedrijven, waren de doelgroep voor deze werksessie. De deelnemers waren op basis van hun achtergrond persoonlijk uitgenodigd. Er is geselecteerd op technisch inhoudelijke kennis van waterkwaliteit van oppervlaktewatersystemen en beleid en governance kennis. Op vrijdag waren vijf vertegenwoordigers van de kennisinstellingen van de Kennisimpuls aanwezig.

In totaal waren er 35 (op donderdag) tot 40 (op vrijdag) deelnemers aan de werksessie. Een overzicht van de deelnemers is opgenomen in Bijlage B.

2.3 Locatie

De werksessie vond plaats in Hotel-Restaurant De Wageningsche Berg aan de Generaal Foulkesweg 96 in Wageningen plaats.

2.4 Donderdag 23 november

2.4.1 Opening en inleiding

Harm Albert Zanting (Arcadis, voorzitter werksessie) heette iedereen welkom en gaf een toelichting op het doel en programma van de werksessie.

2.4.2 De aftrap

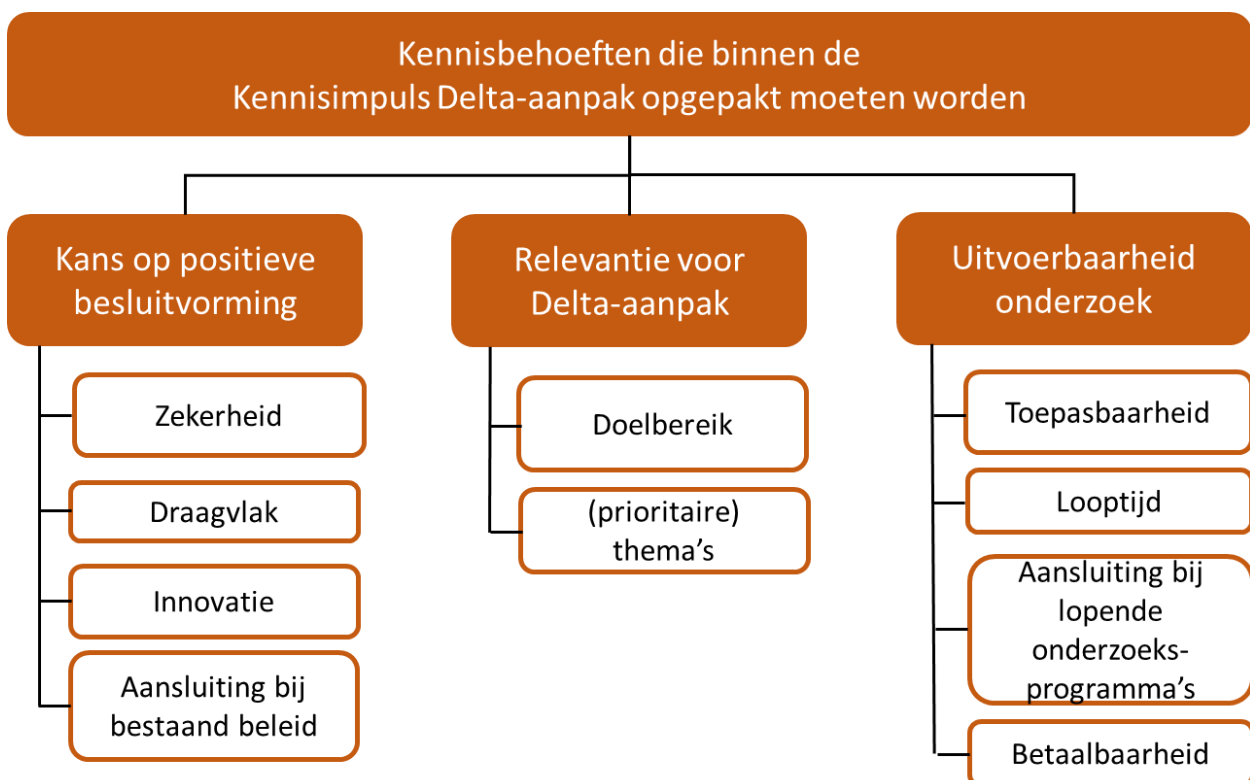
Joost Buntsma (Stowa) en Roeland Allewijn (Rijkswaterstaat) deden de aftrap van de 2-daagse werksessie. Ze hebben twee grote mappen meegenomen: één voor kennisbehoeftes Kennisimpuls Delta-aanpak en één voor overige kennisbehoeftes. De deelnemers wordt gevraagd om deze werksessie aan de formulering en uitwerking van de kennisbehoeftes te werken en deze ook te prioriteren: welke kennisbehoeftes moeten opgepakt worden binnen de kennisimpuls? De overige kennisbehoeftes komen in de andere map. Joost en Roeland zullen deze kennisbehoeftes bij andere passende overleggen en onderzoekssporen inbrengen.

Joost was de volledige werksessie aanwezig. Roeland komt vrijdagmiddag opnieuw langs om samen met Joost de resultaten in ontvangst te nemen. De resultaten worden ingebracht in het directeurenoverleg op 7 december. Daarna volgt in maart 2018 het bestuurlijk overleg.

2.4.3 Beoordelingskader

In de voorbereiding is er een concept beoordelingskader opgesteld (zie Figuur 1). Het beoordelingskader was een instrument om die kennisbehoefte te kiezen (prioriteren) die binnen de Kennisimpuls Delta-aanpak opgepakt moeten worden. Het hielp ons verantwoorde en afgewogen beslissingen te nemen.

We hebben het beoordelingskader met elkaar besproken, aangescherpt en vastgesteld. Een aanvulling op het beoordelingskader was de mate van 'integraliteit van het waterbeheer'. Dit werd meegenomen onder Aansluiting bij bestaand beleid.

Figuur 1 Beoordelingskader

2.4.4 Aan de slag met de vraagarticulatie

De eerste dag van de werksessie stond in het teken van het inventariseren en clusteren van de kennisvragen. In een dynamische harmonica werkvorm (zie Tekstkader 1) zijn per (prioritair) thema kennisbehoefte geïnterviewd.

Harmonica werkvorm voor inventarisatie kennisbehoefte

De inventarisatie van kennisbehoefte is in drie rondes gedaan. Elke ronde bestond uit een half uur waarin we in (wisselende) groepjes van drie tot vier personen binnen een (prioritair) thema de kennisbehoefte inventariseerden en een half uur waarin alle drie groepjes van één thema bij elkaar kwamen en uitwisselen wat zij hebben geïnterviewd. Hierin werd tevens richting gegeven aan de deelnemers die in de volgende ronde met het thema aan de slag gaan, door bijvoorbeeld witte vlekken te benoemen.

De eerste twee rondes stonden de prioritaire thema's van de Delta-aanpak centraal. De invalshoek voor de inventarisatie verschilde. De eerste ronde hebben we vanuit de probleemdiagnose kennisbehoefte geïdentificeerd, de tweede ronde vanuit 'verbetering waterkwaliteit'.

De derde ronde waren de deelnemers vrij om het thema te kiezen waarmee zij aan de slag wilden. Deze ronde was het

ook mogelijk kennisbehoeftes op overige thema's te werken. En ook de invalshoek voor de inventarisatie werd vrijgelaten.

Tekstkader 1 Toelichting op de harmonica werkvorm die voor de inventarisatie van kennisbehoeftes is gebruikt.

Inventarisatie kennisbehoeftes

Er zijn in totaal 50 kennisbehoeftes geïdentificeerd. Deze zijn ongeveer evenredig verdeeld over de thema's. Scans van de formulieren waarop deze kennisbehoeftes zijn genoteerd, zijn separaat bij dit verslag geleverd.

Clustering

Aan het eind van de middag gingen de deelnemers voor een thema naar keuze alle kennisbehoeftes clusteren. Dubbele, overlappende en/ of (sterk) samenhangende kennisvragen werden bij elkaar gebracht onder één onderwerp. Deze slag was de opmaat naar het rollenspel met de bestuurders 's avonds. Elke groep selecteerde een onderwerp dat zij wilden inbrengen tijdens het rollenspel.

2.4.5 Avondprogramma: rollenspel met bestuurders

Het rollenspel had als doel te oefenen met de bestuurlijke insteek: welke kennis is nodig om bestuurders te overtuigen de juiste maatregelen te nemen?

Het rollenspel deden we in de vorm van een fish bowl dialogue (zie tekstkader 2). Drie bestuurders waren aanwezig: Martine Leewis (Hoogheemraadschap van Rijnland), Ernest de Groot (Waterschap Aa en Maas), Karin Weustink (directeur Netwerkontwikkeling Rijkswaterstaat Zuid-Nederland).

Op basis van de clustering van kennisbehoeftes zijn er plenair onderwerpen geselecteerd om in het rollenspel in te brengen. Deze vijf onderwerpen werden besproken met de bestuurders:

1. Hoe groot/ schadelijk is de toxiciteit van stoffenmengsels?
2. Wat is het belang van planten voor de kwaliteit van het ecosysteem?
3. Welke soorten van gedragsbeïnvloeding zijn effectief voor verbetering waterkwaliteit?
4. Welke kennis over opkomende stoffen (bv medicijnen) is nodig om maatregelen te nemen?
5. Hoe belangrijk is de factor nutriënten voor verbetering van de ecologische waterkwaliteit?

De experts zitten in een cirkel en bespreken vragen of thema's, omringd door een grotere cirkel van luisteraars/observanten. De binnencirkel is de plek waar gesproken wordt. In de buitencirkel wordt actief geluisterd. Wanneer men mee wil doen met het gesprek moet men zich verplaatsen naar de binnencirkel. Regel is dan dat er uit de bestaande binnencirkel iemand vrijwillig plaatsneemt in de buitencirkel. Zo ontstaat er een hele actieve manier van converseren.

Tekstkader 2 Uitleg van de fish bowl dialogue

2.5 Vrijdag 24 november

Deze dag waren ook vijf vertegenwoordigers van de kennisinstellingen aanwezig, namelijk:

- Annemarie van Wezel (KWR)
- Jappe Beekman (RIVM)
- Hans Aalderink (Deltares)
- Hilde Passier (Deltares)
- Gertie Arts (WUR)

Op deze dag is toegewerkt naar onderzoeksprogramma's waarmee de kennisbehoeftes kunnen worden vervuld. Bovendien hebben we deze met elkaar geprioriteerd. Joost Buntsma en Roeland Allewijn waren hierbij aanwezig en namen de resultaten in ontvangst.

2.5.1 Oogst van dag 1

De clustering van kennisbehoeftes tot onderwerpen is plenair teruggekoppeld aan alle aanwezigen. De vertegenwoordigers van de kennisinstellingen gaven een korte reflectie op de oogst:

- Veel kennisvragen gaan over problemen en in mindere mate over oplossingen;
- Veel kennis is versnipperd aanwezig bij organisaties. Beter ontsluiten van kennis is een belangrijke opgave. Hier ligt een belangrijke rol voor kennisinstellingen.
- Vergroten waterbewustzijn, en gedragsbeïnvloeding komen vaak terug. De watersector kan veel leren van andere vakgebieden.
- De bodem speelt een belangrijke rol in de waterkwaliteit, maar hierover is minder bekend;
- We moeten de juiste balans houden tussen korte en lange termijn kennisontwikkeling.

2.5.2 Uitwerken onderzoeksprogramma's

De deelnemers werkten verder aan een thema naar keuze. Vertrekpunt waren de onderwerpen waartoe kennisbehoeftes de vorige dag waren geclusterd. Nu was het zaak deze kennisbehoeftes uit te werken tot onderzoeksprogramma's. Aan de ene kant de inhoudelijke uitwerking (onderzoeksvragen, -methoden) en aan de andere kant de uitvoeringszaken (organisatie, planning, kosten en mogelijke financiers). De uitwerking werd gedaan op een A0-poster met een template. De uitwerkingen van de deelnemers zijn digitaal overgenomen in de templates en als aparte bijlage bij dit verslag gevoegd.

2.5.3 Tijd voor de afweging

De vier themagroepen hebben, met behulp van het beoordelingskader, hun eigen prioritering gemaakt van de onderzoeksvoorstellen. Vervolgens heeft elke groep in hun prioriteitsvolgorde de onderzoeksprogramma gepitcht. Daarna werd er in een kringgesprek onder leiding van Harm Albert afgewogen welke onderzoeksprogramma's in de grote map 'Kennisimpuls Delta-aanpak' konden. Daarbij werd fictief een bedrag van circa €2 miljoen/ jaar (€6 miljoen totaal) als beschikbaar budget voor kennisonderzoek gehanteerd.

Elke themagroep legde hun eerste prioriteit op de grond in de kring. Deelnemers beargumenteerden welke van deze vier onderzoeksprogramma's in de map Kennisimpuls Delta-aanpak moest. Vervolgens legde de themagroep waarvan hun onderzoeksprogramma in de map is gegaan, hun volgende prioriteit in de kring. En zo verder, tot het totale budget ongeveer was bereikt.

De overige onderzoeksprogramma's worden door Joost en Roeland meegenomen in de andere map. Deze brengen Joost en Roeland op andere passende overleggrems en onderzoeksporen in.

2.5.4 Overhandiging resultaat

Enkele deelnemers overhandigden de map met prioritaire onderzoeksprogramma's aan Joost en Roeland.

3 RESULTATEN

3.1 Inventarisatie kennisbehoeftes

Aan het eind van de eerste dag zijn de kennisbehoeftes die (sterk) samenhangen of overlap hebben geclusterd tot een aantal onderwerpen. Hieronder staan per thema deze onderwerpen:

Nutriënten en andere bekende stoffen

- Beter begrip governance systeem en mogelijkheden tot gedragsverandering/ -beïnvloeding van actoren ter verbetering waterkwaliteit (bv boeren en mestfraude, NO₃-app voor burgers en fosfaat in vaatwasmiddelen);
- Beter begrip systeemwerking brakke wateren (kennisachterstand tov andere watertypen);
- Belang van nutriënten versus andere thema's die de waterkwaliteit beïnvloeden;
- Effect van nitraat en ammonium in grond-/ oppervlaktewater (korte en lange termijn) in relatie tot normstelling NH₃ en NH₄ (zijn deze adequaat of bijvoorbeeld voor oppervlaktewater te pessimistisch over de risico's voor ecologie?);
- Relatie tussen (ondiep) grondwater en oppervlaktewater (vergroening, inklinking/ inlaatwater). Wat is de bijdrage en impact van kwel (kwantitatief en kwalitatief)?;
- Harmonisatie van onderzoeksmethoden en normstelling (belasting versus concentratie insteek, schaal van modellen, uniformiteit);
- Afwegingssystematiek voor optimale afwenteling van voedselrijk water naar grote wateren.

Gewasbeschermingsmiddelen

- Hoe komen we tot een geïntegreerde normstelling? Normen voor gebruik/ belasting versus normen voor waterkwaliteit. Beter kwantificeren van de emissieroutes en de impact op de waterkwaliteit.
- Wat is de schadelijkheid van mengseltoxiciteit?
- Beïnvloeden van houding & gedrag. Beter beeld van handelingsperspectief.
- Ontwikkelen uniforme methode om niet-KRW-wateren in te delen t.b.v. basishoogte bescherming. Dit onderwerp geldt het minst voor gewasbeschermingsmiddelen, maar vooral voor nutriënten.

Opkomende stoffen (medicijnresten, microplastics)

- Effecten op ecologie en early warnings; hoe toetsen (effect based monitoring; hoe beoordelen; doorwerking op besluitvorming);
- Verspreidingsroutes diergeneesmiddelen (ook in grondwater): pathogenen, microplastics, etc.
- Wanneer bronaanpak, wanneer ketenaanpak?
- Wat zijn de meest effectieve verwijderingstechnieken en –technologie (extra trap; combinatie van stofgroepen);
- Calamiteiten/ incidentenmanagement (voor nieuwe stoffen). Zorgen dat kennis snel beschikbaar is, wanneer een probleemstof opduikt.

Overige thema's

- Waterbewustzijn en gedragbeïnvloeding (omgaan met delen van data);
- Systeemkennis bodem – interactie en uitwisseling van stoffen. Hoe bereiken we effectieve structuurverbetering? Deels kunnen stoffen in de bodem ook probleemoplossend worden ingezet.
- Watersysteemkennis (brakke systemen en sloten)
- Klimaatverandering, effecten op het watersysteem en exoten. Hoe adresseren we nu klimaatbewustzijn? Hoe zorgen we nu voor climate proof maatregelen?
- Watersysteemanalyse; doorontwikkelen ESF
- Achtergrondconcentraties / water- en stoffenbalans
- Humane impact: effecten diergeneesmiddelen, microbiële waterkwaliteit

Scans van alle geïnventariseerde kennisbehoeftes zijn sepeeraat bij dit verslag gevoegd.

3.2 Inzichten uit rollenspel met bestuurders

Na afronding van het rollenspel met bestuurders hebben we het verloop van de gesprekken geëvalueerd en enkele inzichten geformuleerd:

- Niet alleen problemen opzoeken; ook oplossingen er bij leveren;
- Early warning systemen (vooral bij toxiciteit). Op het moment dat een probleem oppopt (met name als de volksgezondheid in gevaar is), willen bestuurders direct een antwoord voor burgers en de pers hebben: hoe groot is het probleem? Wat gaan we eraan doen?
- Verstoor het politieke draagvlak niet met nieuw onderzoek, want dit leidt tot nieuwe onzekerheid. Deze resultaten kunnen een lopend proces met stakeholders in de wielen rijden. En de duur van onderzoek kan een reden zijn om overleg uit te stellen/ te staken. Maar de informatie die bestuurders gebruiken in hun overleg met stakeholders, moet natuurlijk wel kloppen.
- Is het het geld waard? Wat levert het op? Natuurvriendelijke oevers (planten) blijken wel positief effect te hebben op fauna, maar niet voor chemische waterkwaliteit.
- Veel kennis is er al. Maak bestaande kennis beschikbaar en bruikbaar (ordenen en toepasbaar maken, denk bijvoorbeeld aan een 'nutriënten blokkendoos') en wissel kennis en ervaringen tussen waterschappen uit.
- Help met awareness vergroten. Help met agenderen.
- Werk met werk maken scoort.
- Koppel effect van maatregelen met andere belangen, zodat er meer voordelen worden benoemd. Denk bijvoorbeeld aan grondstoffen terugwinnen of bodemkwaliteit verbeteren.
- Geef bestuurders de mogelijkheid om getrapt te besluiten.
- Urgentie van onderzoek hoeft niet alleen gebaseerd te zijn op de omvang maar kan ook ingegeven zijn door bestuurlijke consequenties zoals boetes van de Europese Commissie.

3.3 Prioritaire kennisbehoeftes

Het kringgesprek op vrijdagmiddag heeft geleid tot de volgende prioritering aan kennisbehoeftes/ onderzoeksprogramma's die volgens de deelnemers binnen de Kennisimpuls opgepakt moeten worden:

A1. Methodiek ketenbenadering van medicijnresten toepassen op de opkomende of nieuwe stoffen. en daaraan gekoppeld:

A2. Kennis integreren/halen vanuit de gedragswetenschappen om te weten hoe en welk gedrag beïnvloeding bij burgers, gebruikers en maatschappij effectief is voor een verlaging van de belasting (medicijnresten, nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen etc.) van het watersysteem. (Social design)

B1. Doorontwikkelen van effect gebaseerde monitoring voor bestaande en opkomende stoffen; en daaraan gekoppeld:

B2: invloed van mengseltoxiciteit (inclusief gewasbeschermingsmiddelen) met uiteindelijke doel om chemische waterkwaliteit niet op basis van normen maar effecten te beoordelen.

C1. Systeemkennis over ecologie van oppervlaktewateren (overige thema's) en daaraan gekoppeld:

C2. Relatie biota – abiotiek.

D. Nadere analyse van het aandeel erfemissies zoals afspoeling van gewasbeschermingsmiddelen.

E. Verspreidingsroutes diergeneesmiddelen (opkomende stoffen).

F. Nader specificering van effecten van nutriënten maatregelen per maatregel per gewas per bodemtype, zodat goede regionalisering van effecten mogelijk is.

G. Gelijk trekken van kennisniveau van brakke wateren met zoete wateren, o.a. door toepasbaar maken van ESF-methodiek.

De meningen over wel of niet prioriteit geven aan het verbeteren van de water- en stoffenbalans (sheet H) waren sterk verdeeld. De discussie ging erom of het noodzakelijk was de witte vlekken in deze instrumenten nu op te lossen, of dat dit onderzoek kan wachten tot na de regionale analyses (2018). Er zijn regionale verschillen in ervaringen met het huidige instrumentarium en parametrisering. Dit onderzoeksprogramma is wel in de map Kennisimpuls gestopt, maar er moet dus nog over besloten worden of dit inderdaad in de Kennisimpuls een plek moet krijgen of daarbuiten.

De posters met de uitwerkingen van de onderzoeksprogramma's zijn gedigitaliseerd en opgenomen in bijlage C van dit verslag.

3.4 Overige kennisbehoeftes

Drie onderzoeksprogramma's zijn in de andere map terechtgekomen. Deze zijn ook in bijlage C bij dit verslag opgenomen.

BIJLAGE A PROGRAMMA WERKSESSIE

PROGRAMMA

DONDERDAG 23 NOVEMBER

12:00 Gezamenlijke lunch

13:00 **Opening en inleiding**
door Harm Albert Zanting (Arcadis)

De aftrap van de 2-daagse werksessie
door Roeland Allewijn (Rijkswaterstaat) en Joost Buntsma (STOWA)

14:00 **Aan de slag met de vraagarticulatie**
We bepalen eerst met elkaar de criteria waaraan de kennisbehoeften moeten voldoen (het beoordelingskader). De rest van de dag staat in het teken van de formulering van de kennisbehoeften. We bouwen voort op alle kennisvragen die al in beeld zijn gebracht. Nu gaan we verder vanuit een bestuurlijke insteek: welke kennis hebben de bestuurders nodig om de juiste maatregelen ter verbetering van de waterkwaliteit te kunnen nemen? Omdat het nodig zal zijn afspraken te maken met betrokken sectoren (landbouw, zorg), moet de kennis ook voor de sectoren overtuigend zijn

18:00 **Diner**

19:00 **Avondprogramma**
De idee is om in een fish bowl setting met elkaar een rollenspel te doen. Drie bestuurders komen ons uitdagen: Ernest de Groot (waterschap Aa en Maas), Martine Leewis (Hoogheemraadschap van Rijnland) en Karin Weustink (Rijkswaterstaat Zuid-Nederland). aanwezig om ons uit te dagen. Zij gaan ons kritisch aan de tand voelen waarom de kennisbehoeftes die we hebben geformuleerd nou opgepakt moeten worden binnen de Kennisimpuls?

21:00 **Afronding**

VRIJDAG 24 NOVEMBER

Deze dag schuiven vertegenwoordigers van de kennisinstellingen aan.

9:00 **Opening, inleiding op dag 2**
Door Harm Albert Zanting

9:15 **Oogst van dag 1**
We presenteren kort de resultaten van de eerste dag aan de kennisinstellingen. Hen wordt gevraagd hierop te reflecteren en aan te vullen (ommissies, nieuwe technieken en inzichten).

10:15 **Pressure cooker carousel**
De tijd dringt. Nog even de kennisbehoeften finslijpen en overtuigingskracht geven. De setting wordt dynamisch: bellen met je collega's op kantoor om nog wat te checken/ te vragen, sparren en informatie ophalen bij de aanwezige kennisinstellingen, de samenhang tussen kennisbehoeften afstemmen met de andere deelnemers, etc.

Tussendoor nog even lunchen!

14:30 **Tijd voor de afweging**
Het beoordelingskader dat we de eerste dag hebben opgesteld gebruiken we nu om te bepalen met welke kennisbehoeften de kennisinstellingen (met prioriteit) aan de slag zouden moeten gaan.

Roeland Allewijn en Joost Buntsma schuiven bij ons aan om de resultaten van deze twee dagen in ontvangst te nemen.

16:30 **Afronding en sluiting**
We kijken nog even terug op het verloop van de 2 dagen en de resultaten die zijn bereikt. We sluiten de werksessie af met een drankje in het restaurant..

BIJLAGE B OVERZICHT DEELNEMERS WERKSESSIE

Naam	Organisatie	23-nov	24-nov
Andre van de Straat	Provincie Zeeland	1	1
Anke Durand	Waterschap Vechtstromen	1	1
Annemarie van Wezel	KWRwater		1
Bas van der Wal	STOWA	1	1
Bert Palsma	STOWA	1	1
Carlo Rutjes	Waterschap Aa en Maas	1	1
Dennis Kalf	Rijkswaterstaat	1	1
Egon Ariens	Ministerie van I&W	1	1
Ellen Besseling	Waterschap Rijn en IJssel	1	
Gerard Rijs	Rijkswaterstaat	1	1
Gerard ter Heerdt	Waternet/Waterschap Amstel Gooi en Vecht	1	1
Gert van Ee	Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier	1	1
Gertie Arts	WUR		1
Hannie Maas	Rijkswaterstaat	1	1
Hans Aalderink	Deltares		1
Harry Boonstra	Wetterskip Fryslan	1	
Henry van Veldhuizen	Waterschap Vallei en Veluwe	1	1
Hilde Passier	Deltares		1
Ineke Barten	Waterschap De Dommel		1
Jack Hemelraad	Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard	1	1
Jan Peter van der Hoek	Waternet		1
Jappe Beekman	RIVM		1
Jeannette Plokker	Rijkswaterstaat	1	1
Joan Meijerink	Waterschap Zuiderzeeland	1	1
Joost Backx	Rijkswaterstaat	1	1
Joost Buntsma	STOWA	1	1
Joost van de Cruijsen	Waterschap De Dommel	1	1
Laurens Hessels	KWRwater	1	1
Leo Oprel	Ministerie van EZK	1	
Lianne van Oord – Knol	WML	1	1
Marcel van den Berg	Rijkswaterstaat	1	1
Michael Bentvelzen	UvW	1	1
Miriam Collombon	Wetterskip Fryslan	1	1
Pieter Massink	Coordinator krw waterschappen Rijn-west	1	1
Roel Bronda	Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden	1	1
Roeland Allewijn	Rijkswaterstaat	1	1
Ruud Kersten	IHW	1	1
Sandra van der Winden	Ministerie van EZK		1
Steven Verbeek	STOWA	1	1
Tessa van der Wijngaart	STOWA	1	1
Wim Oosterom	Provincie Drenthe	1	1
Wim van der Hulst	Waterschap Aa en Maas	1	1
Wouter Quist	Waterschap Scheldestromen	1	1

BIJLAGE C ONDERZOEKSPROGRAMMA'S

De onderzoeksprogramma's die tijdens de werksessie zijn uitgewerkt zijn in een seperaat bestand geleverd.

Arcadis Nederland B.V.

Postbus 4205

3006 AE Rotterdam

Nederland

+31 (0)88 4261 261

www.arcadis.com

Projectnummer: C05059.000065

Onze referentie: 079663890 B